

ВНУТРІШНЬОГОСПОДАРСЬКИЙ КОНТРОЛЬ У СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА INTERNAL CONTROL SYSTEM OF ECONOMIC SECURITY

Штангрет А.М.

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри фінансово-економічної безпеки, обліку і аудиту,
Українська академія друкарства

Караїм М.М.

кандидат економічних наук,
асистент кафедри фінансово-економічної безпеки, обліку і аудиту,
Українська академія друкарства

З'ясовано, що для виявлення, ідентифікації та контролю за процесом розвитку внутрішніх загроз, що є одним із завдань комплексної системи економічної безпеки підприємства, доцільно використовувати інформацію отриману за результатами проведення внутрішньогосподарського контролю, а спеціалізований підрозділ (відділ, контролер, головний бухгалтер) необхідно трактувати як суб'єкт економічної безпеки певного підприємства.

Ключові слова: економічна безпека підприємства, внутрішньогосподарський контроль, загроза, безпека, суб'єкт, процес управління.

Выяснено, что для обнаружения, идентификации и контроля за процессом развития внутренних угроз, является одной из задач комплексной системы экономической безопасности предприятия, целесообразно использовать информацию, полученную по результатам проведения внутреннего контроля, а специализированное подразделение (отдел, контроллер, главный бухгалтер) необходимо трактовать как субъект экономической безопасности данного предприятия.

Ключевые слова: экономическая безопасность предприятия, внутривозв'язаний контроль, угроза, безопасность, субъект, процесс управления.

It was found that for the detection, identification and monitoring of the process of internal threats, is one of the objectives of an integrated system of economic safety of the enterprise, it is advisable to use the information derived from the results of internal control, and a specialized unit (department, controller, chief accountant) must be interpreted as the subject of the economic security of the enterprise.

Keywords: economic security of the enterprise, internal control, threat, security, subject, process management.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сьогодні середовище функціонування вітчизняних підприємств характеризується високою динамічністю змін, зумовлених нестабільною політичною, соціальною та економічною ситуацією, конкуренцією, що зростає, низьким рівнем рентабельності тощо. Першочерговим завданням для багатьох із них є проблема виживання, для вирішення якої виникає необхідність управління економічною безпекою. Складність застосування традиційних методів управління, які в умовах вітчизняної економіки є малоефективними, ставить на порядок денний ключове завдання – вдосконалення та розроблення методичних засад управління економічною безпекою, адекватних реаліям національної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми і

на які спирається автор. Розробці питань щодо підтримки достатнього рівня економічної безпеки підприємства багато уваги приділяють вітчизняні та закордонні вчені, зокрема: Л. Абалкін, В. Абрамов, О. Амосов, О. Ареф'єва, В. Андрійчук, О. Білорус, І. Бінько, Н. Вавдіюк, З. Варналій, О. Власюк, В. Воротін, Т. Васильців, Н. Гавкалова, В. Геєць, З. Герасимчук, В. Горбулін, А. Гордєєв, В. Духов, М. Єрмошенко, Я. Жаліло, З. Живко, О. Захаров, В. Ковальов, Г. Козаченко, О. Ляшенко, В. Мартинюк, В. Мунтіян, Є. Олейніков, І. Оттенко, Г. Пастернак-Таранушенко, В. Пономаренко, В. Прохорова, Я. Пушак, Н. Реверчук, О. Терещенко, Ю. Ус, Н. Фідровська, В. Франчук, Н. Чебанова, О. Черняк, М. Швець, Л. Шемаєва, С. Шкарлет, В. Шлемко, В. Шликов, О. Шляйфер, В. Ярочкін та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується зазначена стаття. Віддаючи належне науковій і

практичній значущості праць провідних учених, необхідно зазначити, що в сучасній науковій літературі й практиці господарювання підприємств недостатньо приділено уваги формуванню теоретико-методичної бази виявлення, розпізнавання та протидії внутрішнім загрозам, зокрема шляхом внутрішньогосподарського контролю.

Формування цілей статті (**постановка завдання**). Метою цієї статті є визначення місця та обґрунтування пріоритетних завдань внутрішньогосподарського контролю в системі економічної безпеки підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Здійснене узагальнення точок зору відомих науковців [5; 7; 8; 11] дало змогу сформулювати власне визначення економічної безпеки підприємства як складної багатofакторної категорії, спрямованої на ефективне використання наявних ресурсів і ринкових можливостей, гарантування стійкості та захисту від негативних чинників, реалізації інтересів за умови сталого соціального та економічного розвитку.

В умовах кризи світової й вітчизняної економік, коли підприємствам доводиться зіштовхуватись з перманентними загрозами й ризиками, які суттєво знижують поточний рівень їх економічної безпеки, проблема створення системи захисту, тобто комплексної системи економічної безпеки (КСЕБП), є першочерговою. За таких обставин практично на всіх підприємствах України в ініціативному порядку були створені системи безпеки, які з різним рівнем ефективності дають їм змогу забезпечувати безпеку своєї діяльності. Головні зусилля українських підприємств спрямовані, перш за все, на забезпечення захисту території, виробничих і адміністративних об'єктів, засобів виробництва, сировини, готової продукції й транспортних засобів від противоправних зазіхань як зі сторони кримінальних угруповань, так і в наслідок злочинних дій несумлінного персоналу. З однієї сторони, функціонування такої системи дає змогу забезпечити силовий захист майна, а з іншої – потрібно взяти до уваги, що в сучасних умовах суттєво змінилася кількість та перелік ключових загроз. За результатами проведеного аналітичного дослідження встановлено, що пріоритетний вплив на економічну безпеку вітчизняних підприємств мають такі зовнішні загрози, як:

- недобросовісна внутрішня конкуренція;
- нестабільність та недосконалість законодавчої бази;
- дефіцит висококваліфікованих кадрів;
- шахрайство у фінансовій сфері тощо [6, с. 158].

Отже, наявна система безпеки не дає можливості забезпечувати надійний захист підприємств від сучасних загроз.

За таких умов для побудови й ефективного функціонування КСЕБП необхідно задіяти в повному обсязі ресурси всіх структурних підроз-

ділів підприємства, а також можливості зовнішніх організацій, у тому числі органів державної влади й управління, суб'єктів недержавної системи безпеки й т. д.

На нашу думку, КСЕБП повинна бути спрямована на виконання таких завдань:

- підвищення економічної ефективності господарської діяльності завдяки використанню наявних ресурсів та ринкових можливостей;
- забезпечення стійкості розвитку підприємства та реалізації його основних економічних інтересів;
- прогнозування, виявлення та ідентифікація внутрішніх та зовнішніх загроз для економічної безпеки підприємства;
- організація превентивних заходів щодо запобігання виникненню загроз та зростанню рівня небезпеки;
- аналіз можливих ризиків та розроблення заходів щодо їх мінімізації та нейтралізації;
- систематичне вдосконалення КСЕБП.

Зауважимо, що одне із завдань передбачає виявлення та протидію внутрішнім та зовнішнім загрозам. Більшість підприємців і науковців дотримуються думки, що негативний вплив на економічну безпеку підприємства здійснюється ззовні. На нашу думку, це не зовсім вірний підхід в сьогоденні умовах, або це намагання зняти з себе відповідальність за дії чи бездіяльність, які мали негативні наслідки для функціонування підприємства. Тому в нашому дослідженні пропонуємо сконцентрувати увагу лише на внутрішніх загрозах.

За результатами проведеного аналітичного дослідження було визначено сукупність пріоритетних внутрішніх загроз для вітчизняних промислових підприємств:

- низький рівень виробничого менеджменту;
- відсутність або недосконалість маркетингової стратегії;
- технічне й технологічне відставання;
- залежність від імпорту матеріалів та устаткування;
- низька інвестиційна активність;
- висока плінність висококваліфікованих кадрів;
- незадовільний фінансовий стан та наявність ознак банкрутства;
- низька конкурентоспроможність продукції;
- низький рівень використання ресурсів;
- незадовільний рівень силової безпеки [6, с. 165].

Як зазначалось вище, завдання КСЕБП передбачає виявлення, розпізнавання та протидія всім загрозам для економічної безпеки підприємства, тобто внутрішніх, перелік яких наведено вище. На нашу думку, своєчасне та ефективно реагування на зміну рівня економічної безпеки під впливом внутрішніх загроз можливе шляхом організації на підприємстві внутрішнього контролю.

Важливо підкреслити, що внутрішній контроль як інструмент управління підприємством відомий уже давно, проте керівництво здебільшого не використовує й не приділяє достатньої уваги йому в процесі прийняття управлінських рішень.

Якщо вдається до теоретичних основи внутрішнього контролю, то саме поняття «контроль» походить від латинського *contra rotulus*, що означає зіставлення, протистояння, яке надалі набуло поширення у французькому терміні «*controle*», тобто спостереження з метою перевірки, або реєстр, список [1].

У «Тлумачному словнику української мови» визначення терміна «контроль» подається як:

- 1) перевірка відповідності контрольованого об'єкта встановленим вимогам;
- 2) перевірка, обліку діяльності, нагляд;
- 3) установа чи організація, що здійснює нагляд або перевірку;
- 4) особи, що здійснюють перевірку [3; 10].

Теоретичні та практичні основи здійснення внутрішнього контролю розглянуті в наукових працях І. Белобжецького, Ф. Бутинця, Б. Валуєва, Н. Виговської, Є. Калюги, Є. Кочеріна, В. Максимої, В. Митрофанова, В. Мурашка, Л. Нападівської, В. Пантелєєва, Г. Соловйова, Л. Сотнікової, В. Суйца, В. Шевчука, А. Шпіга та інших.

На нашу думку, з численних варіантів визначення терміна «внутрішній контроль» доцільно виділити, перш за все точку, зору Ф. Бутинця, який трактує його як постійну, щоденну роботу персоналу підприємства, яка унеможлиблює будь-які зловживання та відхилення від чинних внутрішніх правил і дає можливість ефективно й економно використовувати ресурси підприємства, а також захищати інтереси осіб, що працюють. Без внутрішнього контролю не може ефективно діяти будь-яка господарська одиниця в суспільстві [2].

Відповідно до поданого трактування С. Михайлевич визначає перелік основних цілей організації системи внутрішньогосподарського контролю на підприємстві:

- здійснення упорядкованої й ефективної діяльності підприємств;
- забезпечення своєчасного усунення відхилень та внесення коригувань з боку керівника;
- забезпечення ефективності дотримання розподілу відповідальності й повноважень кожного працівника підприємства;
- забезпечення належних умов зберігання майна підприємства;
- збір, передача, обробка інформації про стан об'єкта тощо [9, с. 468].

На нашу думку, в контексті забезпечення економічної безпеки до цього переліку завдань доцільно додати ще одне – формування інфор-

маційного базису забезпечення економічної безпеки підприємства. Саме інформаційне забезпечення, яке повинне формуватися за допомогою внутрішньогосподарського контролю, є основою для визначення та ідентифікації внутрішніх загроз.

Н. Виговська пропонує кілька підходів до організації внутрішнього контролю на підприємствах різних форм власності. Науковець зазначає, що «самостійну систему внутрішнього контролю доцільно створювати на середніх та великих підприємствах зі складною внутрішньою організаційною структурою. На невеликих підприємствах контроль здійснюють за допомогою інтегрованої системи обліку, при цьому спеціальної служби й посади контролера не передбачають, а його функції може виконувати головний бухгалтер або спеціально уповноважений працівник підприємства...» [4, с. 362].

У цілому, погоджуючись із точку зору Н. Виговської, вважаємо, що на середніх та великих підприємствах підрозділ внутрішнього контролю повинен мати подвійне підпорядкування, тобто виконувати функції й щодо моніторингу внутрішнього середовища в межах КСЕБП. На малих підприємствах первинну інформацію повинен готувати головний бухгалтер або його заступник, але вона повинна бути структурованою, з чіткою періодичністю подання та прив'язана до показників, які дають можливість ідентифікувати появу внутрішньої загрози на ранніх етапах розвитку. Зважаючи на це, персонал спеціалізованого підрозділу чи особа, яка здійснює внутрішній контроль, є суб'єктом економічної безпеки підприємства.

На нашу думку, важливим є й той момент, що внутрішній контроль дає змогу виявити не лише недоліки в діяльності підприємств як основу для виявлення моменту появи внутрішніх загроз, а й невикористані резерви для підвищення ефективності діяльності, тобто досягнення економічних інтересів, що є також одним із завдань КСЕБП.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Відповідно до основних завдань, які передбачають надання керівникові повної та правдивої інформації про фінансово-господарський стан підприємства, внутрішньогосподарський контроль є складовою частиною КСЕБП, оскільки ця інформація є основою для визначення, ідентифікації, а отже, розроблення захисних заходів та контролю за їх реалізацією щодо внутрішніх загроз економічній безпеці підприємства.

Подальшого дослідження потребують методичні засади ідентифікації внутрішніх загроз, зокрема, визначення індикаторів, які лежать в основі інформації, яку отримують за результатами проведення внутрішньогосподарського контролю.

БІБЛІОГРАФІЧНИХ СПИСОК:

1. Большой экономический словарь / под ред. А. Азрилиян. – М.: Институт новой экономики, 2002. – 1280 с.
2. Бутинець Ф. Контроль внутрішньогосподарський чи внутрішній? / Ф. Бутинець [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ztu.edu.ua/ua/science/publishing/wzbirnik/econom/2_14/1.pdf.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Бусел. – К.; Ірпінь: Перун, 203. – 1440 с.
4. Виговська Н. Господарський контроль в Україні: теорія, методологія, організація: [монографія] / Н. Виговська. – Житомир: ЖДТУ, 2008. – 532 с.
5. Ортинський В. Економічна безпека підприємств, організацій та установ: [навч. посібник] / В. Ортинський, І. Керницький, З. Живко та ін. – К.: Правова єдність, 2009. – 544 с.
6. Економічна безпека підприємства: [підручник] / [А. Штангрет, М. Караїм, О. Халіна, Х. Мандзіновська]; за заг. ред. А. Штангрета. – Львів: Укр. акад. друкарства, 2016. – 284 с.
7. Ковалев Д. Экономическая безопасность предприятия / Д. Ковалев, Т. Сухорукова // Экономика Украины. – 1998. – № 10. – С. 48–51.
8. Козаченко А. Экономическая безопасность предприятия: сущность и механизм обеспечения / А. Козаченко, В. Пономарев, А. Ляшенко. – К.: Либра, 2003. – 279 с.
9. Михалевич С. Сутність внутрішньогосподарського контролю та його організація на швейних підприємствах / С. Михалевич // Економічний аналіз. – 2010. – Вип. 6. – С. 467–469.
10. Новий тлумачний словник української мови: у 3 т. / уклад. В. Яременко, О. Сліпушко. – 2-е вид., випр. – К.: Аконт, 2007. – Т. 1: А – К. – 926 с.
11. Основы экономической безопасности (государство, регион, предприятие, личность) / под ред. Е. Олейникова. – М.: Бизнес-ИНТЕЛ-Синтез, 1997. – 278 с.